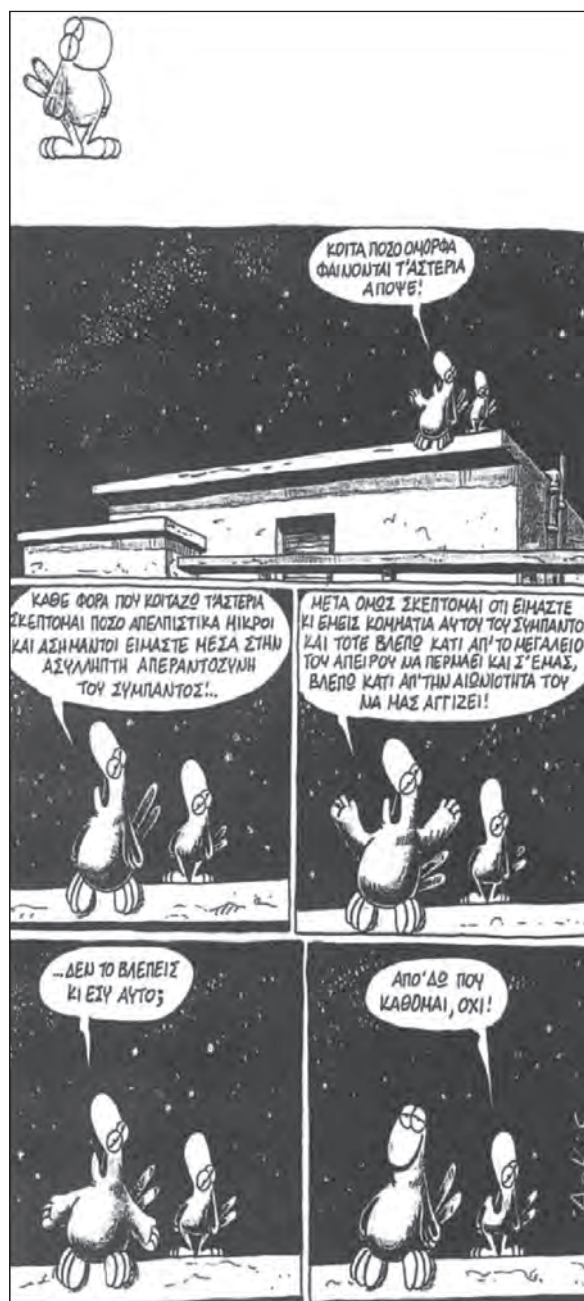

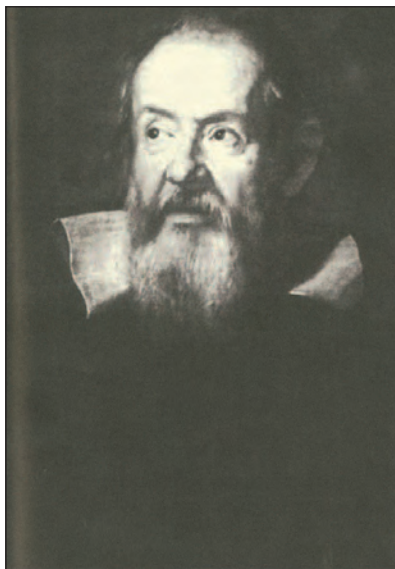
Στην καθημερινή μας ζωή έχουμε την πεποίθηση πως γνωρίζουμε πολλά πράγματα. Λέμε, για παράδειγμα, ότι γνωρίζουμε ποια είναι η πρωτεύουσα της Γαλλίας, πότε έγινε η μάχη του Μαραθώνα, πόσο κάνουν δύο και δύο, αν βρέχει ή δε βρέχει τη στιγμή που διαβάζουμε αυτές τις γραμμές, ότι ξέρουμε να κολυμπάμε ή να οδηγούμε αυτοκίνητο. Οι φιλόσοφοι, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, δεν έπαψαν να αναρωτιούνται πόσο βέβαιες και ασφαλείς είναι οι περισσότερες από αυτές τις γνώσεις. Ορισμένοι από αυτούς δε δίστασαν να αμφισβητήσουν τη σιγουριά μας ακόμη και για τους πιο απλούς γνωστικούς ισχυρισμούς, όπως ότι μπορούμε κάθε φορά που σκεφτόμαστε να ξέρουμε πως δεν ονειρευόμαστε ή ότι ο ήλιος θα ανατείλει αύριο, όπως και χθες. Έτσι, προσπάθησαν, με διαφορετικούς τρόπους ο καθένας, να αντιμετωπίσουν ακόμη και τις πιο ακραίες αμφιβολίες και αμφισβητήσεις για τη δυνατότητα οποιασδήποτε γνώσης. Αναζητήσαν κατ' αρχάς κάποιον σταθερό και κοινό ορισμό των κυριότερων μορφών γνώσης. Τους απασχόλησαν ερωτήματα που αφορούν την πηγή της γνώσης, τα είδη και τις μεθόδους απόκτησής της. Τέλος, ο προβληματισμός τους για το αντικείμενο της γνώσης τούς οδήγησε στο πεδίο της μεταφυσικής και της οντολογίας. Το αν και το πώς γνωρίζουμε έχουν άμεση σχέση με το τι γνωρίζουμε.

Τα σημαντικότερα από αυτά τα ερωτήματα, καθώς και τις κυριότερες από τις απαντήσεις που έχουν προταθεί από διάφορους φιλοσόφους θα επιχειρήσουμε να πραγματευθούμε στη συνέχεια.

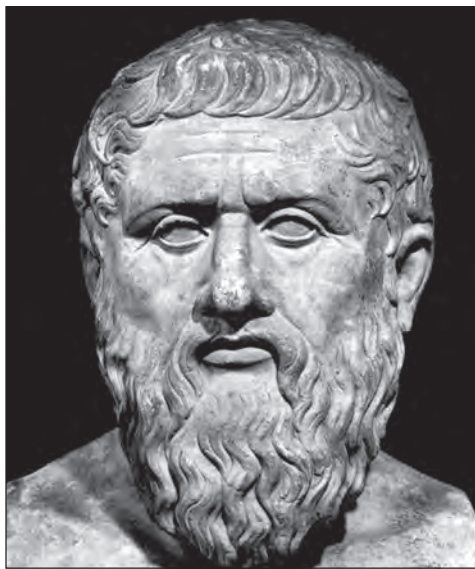

Γελοιογραφία Αρκά, Χαμηλές πτήσεις, εκδ. γράμματα.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ: ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Γαλιλαίος (Πορτρέτο ζωγραφισμένο
από τον J. Sustermans)

Πλάτων

1. Ορθολογισμός (ρασιοναλισμός)

Σύμφωνα με τους ορθολογιστές φιλοσόφους, η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται κυρίως από τον ίδιο τον ορθό λόγο και τα βασικά της στοιχεία μπορούν να αναζητηθούν στον νου μας. Η γνώση αυτή μπορεί να αποκληθεί **α priori** ή **προ-εμπειρική**, αφού φαίνεται να είναι δυνατή πριν ή ανεξάρτητα από οποιαδήποτε εμπειρία.

Παρ' όλο που το πρόβλημα της προέλευσης της γνώσης και οι βασικές αντίθετες τοποθετήσεις δεν αναλύθηκαν εκτενώς πριν από τη νεότερη εποχή, στην αρχαιότητα σημαντικός εκπρόσωπος της ορθολογιστικής προσέγγισης μπορεί να θεωρηθεί ο Πλάτων. Για τον Πλάτωνα η ανθρώπινη γνώση βασίζεται κατ' αρχάς στην **ανάμνηση των ιδεών** που έχει αντικρίσει η αθάνατη ψυχή προτού ενσαρκωθεί στο σώμα. Με την κατάλληλη νοητική

άσκηση και μέσα από τη μελέτη των μαθηματικών, η ψυχή μπορεί να γνωρίσει τη βαθύτερη πνευματική πραγματικότητα των ιδεών, οι οποίες υπάρχουν αιώνια, ενώ ο υλικός κόσμος αποτελεί ατελή αντανάκλασή τους.

Πρώτος μεγάλος ορθολογιστής των νεότερων χρόνων είναι αναμφισβήτητα ο Ντεκάρτ, στον οποίο αναφερθήκαμε ήδη εξετάζοντας το ερώτημα για τη δυνατότητα της γνώσης και το ζήτημα της αιτιολόγησης των πεποιθήσεων. Όπως είδαμε, για τον Ντεκάρτ η κατασκευή ενός συμπαγούς οικοδομήματος της γνώσης οφείλει να στηριχτεί στις πεποιθήσεις εκείνες που ο ορθός λόγος έχει θωρακίσει τόσο ισχυρά, ώστε τίποτα απολύτως να μην μπορεί να τις κλονίσει. Για να μπορέσουμε να εντοπίσουμε τέτοιου είδους πεποιθήσεις, ο Ντεκάρτ προτείνει να εφαρμόσουμε τη μέθοδο της συστηματικής αμφιβολίας: μας καλεί δηλαδή να

τιώσουν τη θεώρηση του Ντεκάρτ και οπωσδήποτε να αποφύγουν τις παγίδες στις οποίες τον οδήγησε η υπερβολική μεθοδολογική του αμφιβολία, είναι ο Ολλανδός Μπαρούχ Σπινόζα (17ος αιώνας) και ο Γερμανός Γκότφριντ Λάιμπνιτς (17ος-18ος αιώνας). Οι φιλόσοφοι αυτοί, μέσα από αξιωματικές παραδοχές και αποδείξεις εμπνεόμενες από τα μαθηματικά και τη γεωμετρία, ανέπτυξαν περίπλοκα μεταφυσικά συστήματα. Σύμφωνα μ'αυτούς, ο νους μας μπορεί να κατανοήσει τα βασικά στοιχεία της δομής της πραγματικότητας στηριζόμενος στη χρησιμοποίηση έμφυτων ιδεών και λογικών αρχών. Ο σημαντικότερος ίσως ορθολογιστής των νεότερων χρόνων είναι ο Χέγκελ, ο οποίος πίστευε ότι ο ορθός λόγος τού επέτρεπε να κατανοήσει πλήρως και να προβλέψει την πορεία της ανθρώπινης ιστορίας.

2. Εμπειρισμός

Κατά τους εμπειριστές η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται κυρίως ή και αποκλειστικά από τις αισθήσεις. Η *αφετηρία* της συνίσταται στην κατάρτιση, την αποτύπωση στον νου, μέσα από την αισθητηριακή αντίληψη, των “στοιχειωδών δεδομένων” του κόσμου που μας περιβάλλει. Η κατα-

Φράνσις Μπέικον (Βάκων).

Τζον Λοκ.

χώριση αυτή, όταν πραγματοποιείται, είναι στιγμή δημιουργίας *στοιχειωδών πεποιθήσεων ή ιδεών*, απλών δηλαδή παραστάσεων αυτών των δεδομένων. Ανεξάρτητα από την αντίληψη για το τι αποτελεί *στοιχειώδες δεδομένο*, η αντίστοιχη στοιχειώδης πεποίθηση που το καταχωρίζει ή το αποτυπώνει στον νου είναι η ζητούμενη *θεμελιώδης και πρωταρχική γνώση*. Η στοιχειώδης πεποίθηση θεωρείται ότι *εμποτίζεται* με γνώση από τη δυνατότητα αυτής της άμεσης επαφής με την πραγματικότητα κατά τη στιγμή της καταγραφής αισθητηριακών εντυπώσεων.

Εμπειριστικές απόψεις έχουν υποστηρίξει διάφοροι αρχαίοι φιλόσοφοι, όπως ο Αριστοτέλης και ο Επίκουρος. Για παράδειγμα, αν και ο Αριστοτέλης τονίζει τη σημασία της λειτουργίας του νου για την επίτευξη επιστημονικής γνώσης της πραγματικότητας, πιστεύει πως η γνώση αυτή προϋποθέτει *επαγωγική* πορεία, δηλαδή μετάβαση από το μερικό και συγκεκριμένο στο γενικό και αφηρημένο. Ωστόσο, η σύλληψη του μερικού και συγκεκριμένου δεν είναι δυνατή χωρίς τη λειτουργία των αισθήσεων που μας συνδέουν άμεσα με τον φυσικό κόσμο.

Βέβαια, η συστηματική ανάπτυξη του εμπειρισμού, όπως και του ορθολογισμού, παρατηρείται κατά τους νεότερους χρόνους. Οι νεότεροι (κυρίως Βρετανοί) εμπειριστές, με πρώτο, τον Φράνσις Μπέικον (16ος-17ος αιώνας) αντιπαρτίθενται στους ορθολογιστές και δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο των αισθήσεων κατά την απόκτηση της γνώσης. Όπως και οι ορθολογιστές από την εποχή του Ντεκάρτ, επισημαίνουν την ύπαρξη ιδεών στον νου μας που μας επιτρέπουν να γνωρίσουμε την πραγματικότητα, ισχυρίζονται εντούτοις πως οι ιδέες αυτές δεν είναι έμφυτες, αλλά διαμορφώνο-